

Boros István

A váci szemináriumi könyvtár kezdete és a váci Gutenberg-töredék

A Váci Egyházmegyei Könyvtár létrejötte különbözik más, 18. vagy 19. századi alapítású nagy egyházi gyűjteményekétől, amelyek egy vagy két főpap, érsek vagy püspök szisztematikus könyvgyűjtésének eredményei, s amelyeknek ösnyomtatványokban gazdag állományuk van. Példaként említhetjük a 18. századból báró Patachich Ádám (1776–1784) és gróf Kollonitz László (1787–1817) érsekeket vagy a 19. századból Pauer János (1878–1889) fehérvári püspököt, akik magánkönyvtáruk adományozásával hoztak létre egy egyházmegyei könyvtárat. Jóllehet Vácnak is voltak nagy műveltségű és könyvgyűjtő püspökei, ám könyveikkel csak részben gazdagították a Váci Egyházmegyét. Migazzi Kristóf püspök (1756–1757 és 1762–1786) könyvtárát gróf Batthyány Ignácnak – gyulafehérvári püspök (1780–1798) – adta el; gróf Eszterházy Károly püspök (1759–1762) Egerben, Roskoványi Ágoston (1851–1859) Nyitrán alapított könyvtárat.

A Vácott már meglévő püspöki, káptalani és szemináriumi könyvtárakat egyesítve Peitler Antal József püspök (1859–1885) 1875-ben létrehozta a jelenlegi egyházmegyei könyvtárat, és ettől kezdve van külön bélyegzője is az új intézménynek: *Váci Püspök-Egyházmegyei Könyvtár 1875*. Káptalani és püspöki iratok tanúsítják, hogy három év múlva, 1878-ban már hivatalosan megalapította Peitler Antal (1859–1885) püspök, amikor is minden jogi és hivatalos ügyet elintézték a könyvtáralapítással kapcsolatban, és az új épület is elkészült.

Közleményünkben a mai, 19. századi alapítású Váci Egyházmegyei Könyvtár egyik előzménykönyvtáráról, a szemináriumi könyvtár kezdeti állományáról adunk hírt a levéltári források alapján. A Borromei Szent Károlyról nevezett Váci Szeminárium¹ és könyvtárának kezdete Althann Mihály Frigyes püspök (1718–1734) egyházszervezői tevékenységének közvetlen eredménye.

Az Althann Mihály Frigyes megbízásából készült, 1719. december 1-jei keltezésű *Regestumban*² található a szemináriumi könyvtár első példányainak jegyzéke, amely 17 művet tartalmaz, 20 kötetben. Ezeket a köteteket Althann püspök adományozta a nem sokkal később, 1720. január 1-jén kánonjogilag is megalapított szemináriumnak.

¹ A szeminárium kánonjogi alapításához lásd VARGA Lajos, *A Váci Szeminárium kánonjogi megalapítása 1720-ban = A Váci Egyházmegye név- és címtára 2018*, szerk. Fekete József, Vác, Váci Egyházmegyei Hatóság, 2018, 13–27.

² Váci Káptalani és Püspöki Levéltár, Acta seminarii rationales.

Regestum

*Seminarii Episcopalis Vaciensis in quo reperiuntur Ejusdem Seminarii Regulia Legata, vel Donationes Eidem factae, item Inventarium Omnium Mobilium et supellectilis ejusdem prouti et immobilium ac alia notatu digna. Conscriptum Jussu et Mandato Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Michaelis Friderici Dei Gratia Episcopi Vaciensis S.R.I. Comitis ab Althann L B in Goldburg et Muhstätten Sac^{mae} Caes^{ae} Regiaeque Majestatis Consilarii etc: Anno Domini MDCCIXX
Die I^{ma} Decembris*

A könyvtár alapítását nemcsak a *Regestum*, hanem még egy későbbi, az Eszterházy Károly váci megyéspüspök Egerbe távozásakor készült „kérdőív” is Althann Mihály Frigyes püspöknek tulajdonítja. Arra a kérdésre, vajon van-e a háznál könyvtár („Existit in Domo etiam Bibliotheca...?”), azt a választ adja, hogy igen, van, amelyet Althann Mihály Frigyes püspök alapított 1720. január 1-jén. Majd felsorolja a 1719-es *Regestum* listáján szereplő könyvcímeket,³ vagyis a *Regestum* és ez a későbbi feljegyzés egybehangzóan állítja, hogy Althann püspök alapította a szeminárium könyvtárát az alábbi 17 művel:

A *Regestum* Catalogusa:

Catalogus Librorum Seminarii Vaciensis
Biblia Sacra Vulgatae in folio
Mezgeri Theologia Salisburgensis in fol: 2 tom
Faber Concionator Dominicalis
Concilium Tridentinum
Penzinger Concionator Festivalis
Jus Canonicum P. Laiman
Flores Explorum Daurovltii
Jus Canonicum P. Pirhiny
Concordantia Bibliorum
Petri Pazman Decretum Synodi Diaecesanae Strigoniensis⁴
Manuale Neo-Canonicorum P. Szöreny
Missale Romanum
Hungarici Rithmi Davidici

³ *De Bibliotheca, ... Bibliotheca V. S. Vaciensis initia sua accepit die 1° Jan. 1720. sub Em. ac Rmo DD Micha. Friderico ab Althan SRE Card. Epp. Vaciensis a quo statim insuis incunabulis aucta est sequentibus libris ... Váci Egyházmegyei Könyvtár (továbbiakban VEK) 219.377 Koll.:1 (18. századi repülőlap). Az őrzőkönyv egy 1802-ben kézzel írt katalógus: *Catalogus librorum Ven. Seminarii Vaciensis ad S. Carolum Borromaeum conscripta opera R.D. Bibliothecarii Martini Vavróczyi et R.D. sub Bibliothecarii Emerici Ternyánszky Anno 1802. die 11. novembris.* (VEK 219.377)*

⁴ Jelzete: VEK 705.125. A Gutenberg-töredék őrzőkönyve, leírását lásd alább.

Breviarium Romanum

Faber Concionator funebris

Pazmany Concionator Hungaricus: qui duo postremi dati sunt pro tempore P. Czány.

Polyanthea seu Coordinatio Sacrorum Canonum, Tres Tomi divisi, in folio, à D. Joanne Paulo Paravicini confecti. [ez utóbbi cím a többitől eltérő, más kéz írása]

Catalogus Librorum Seminarij Faciensis

Biblia Sacra Vulgata in folio.
 Mezerii Theologia Salisburgens in folio 2 Tom.
 Faber Concionator Divinalis.
 Concilium Tridentinum.
 Benzinger Conciones Festivales.
 Jus Canonicum C. Laiman
 Flores Exemplorum Daurontij.
 Jus Canonicum C. Pirhing
 Concordantia Bibliorum.
 Petri Pazmany Decretum Synodi Diocesis Rigonien.
 Manuale Neo-Canonicum C. Szörényi.
 Missale Romanum.
 Hungarici Rithmi Divinici.
 Breviarium Romanum.
 Faber Concionator Funebris
 Pazmany Concionator Hungaricus
 Qui duo postremi dati sunt pro tempore C. Czány.
 Polyanthea seu Coordinatio Sacrorum Canonum,
 Tres Tomi divisi, in folio, à D. Joanne Paulo Paravicini
 confecti.

A *Regestum* könyvjegyzékéből különös figyelmet érdemel Pázmány Péter 1629-es kiadású *Acta et decreta Synodi Diaecesanae Strigoniensis* című könyve, amelynek váci története Pongrácz György Garamszentbenedeken 1675. május 1-jére összehívott congregatiójával kezdődik.⁵ A háromnapos ülés elején, a hitvallás letétele után a papok és licentiatikusok elolvasták az 1629-es nagyszombati zsinat határozatait, amelynek rendelkezései betartandók a törököktől megszállt váci egyházmegyében is.⁶ Arra nincs forrásunk, vajon már Pongrácz György püspök szerezte-e be Pázmány *Acta et decretájának* ma is a Váci Egyházmegyei Könyvtár tulajdonában lévő példányát,⁷ amely minden bizonnyal azonos a *Regestumban* szereplővel, hiszen a könyvtárban nincs más 1719 előtt nyomtatott példány, csak ez. Ezt a kötetet pergamenlapba kötötték, amelyet egészen 2013-ig középkori kódexlapnak véltek, amikor is a restaurálás során a lebontott pergamenlapról felmerült a gyanú, hogy az nyomtatvány lehet, mégpedig Gutenberg 42 soros, pergamenre nyomtatott Bibliájának egyik fóliója.⁸

Gutenberg-töredék

A töredék bibliográfiai leírása:

VEK Inc. 22 (frg.)

Biblia [Lat]

[Mainz, typogr. Bibliae 42 linearum = Johann Gutenberg, ca. 1454/1455, non post Aug. 1456. 2 tomi, 2°] membr.

Fragmentum: 1 fol.: 2. tom., fol. 310.

A fragmentum leírása:

[310]⁹ fol. r [a. columna csonka] Apocalypsis Iohannis, Prologus, 1,1–17.

(*fejlécben rubrummal: [prolog]us apocalypsis*)

⁵ MEZŐSI Károly, *A váci egyházmegye a török hódoltság idején, Pongrácz György báró püspök egykorú tájékoztatása alapján*, Kiskunhalas, 1939, 28–30.

⁶ PONGRÁ CZ György, *Informatio: ...professionemque fidei post Sacrum tam Sacerdotum, quam Licentiatorum, juxta formula min Pontificali habitam excepti ac demum Statuta et Decreta Synodi Tyrnavinensi Anni Domini 1629. die 4. Octobris et sapientis, Tyrnaviae, celebratae, per ordinem legi curavi, experiri volens, an ea omnia rite ac debite (in mea Dioecesi, juxta datam a me Parochis instructionem) sequentur...* Mezősi, 1939, 36–37.

⁷ A Pázmány-kötet ismertetését lásd alább.

⁸ A töredék részletesebb ismertetését lásd BOROS István, *Gutenberg 42 soros Bibliájának fragmentuma a Váci Egyházmegyei Könyvtárban = Fideliter servanda. II. Scriptorium konferencia, Pannonhalma, 2018. május 7–8.*, szerk. Boros István, Bp., Szent István Társulat, 2020 (Scriptorium, 2), 61–68.

⁹ Ez a fragmentum a B42-es II:310. számozatlan fóliója. Még egy II:310-es fólió maradt fenn a Staats- und Stadtbibliothek Augsburg gyűjteményében; urn:nbn:de:bvb:37-dtl-0000000164 (Le-töltve: 2018. március 10.) 2018-ban fedezték fel, lásd: MAYER, Wolfgang, BEIER, Christine, ZÄH, Helmut, *Ein weiteres Pergament-Exemplar der Gutenbergbibel, Fund eines Einzelblattes in der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg = Gutenberg-Jahrbuch*, 2018, 29–41.

- col.a. incipit: rubrummal, részben olvashatatlan: [...]ip apok[...]
[Johannes] apostolus et euangelista
explicit: [audit ver]ba prophetie huius et seruat ea
- col.b. incipit: que in ea scripta sunt. Tempus enim
explicit: lucet in virtute sua. Et cum vidissem eum

A columnák között függőlegesen: *N S K* [*Nobilis Stephanus Károly*], amely bejegyzés a kötéstáblán is megtalálható a felső harmadban fekvő; jobb margón, a kötéstáblán alul.

[310] fol. v [b. columná csonka] *Apocalypsis Iohannis* 1,17–2,24.
(fejlécben rubrummal: *apoca*)

- col.a. incipit: cecidi ad pedes eius tanquam mortuus. Et
explicit: [mor]tem et dabo coronam vite. Qui habet
- col.b. incipit: autem audiat quid spiritus [dicat ec]
H 3031, GW 4201, BSB-Ink B-408, CIH 610

Az Eric White által korábban „soproni”,¹⁰ újabb census szerint „esztergominak” nevezett¹¹ csoportnak eddig 8 db ismert pergamentörödéke maradt fenn, amelyek a következők:

I. köt. 228. f = I Ezdrás 3–5. Klagenfurt, Universitätsbibliothek.

I. köt. 233, 234 ff. = II Ezdrás 3–5 és 5–7. Bryn Mawr, Pennsylvania, USA

II. köt. 132, 139 ff. = Dániel 1–2 and 10–11. Bern, Svájc, Boehlen Collection.

II. köt. 185, 188 ff. = II Makkabeusok 10–11 és 14–15. Sopron (Ödenburg), Városi Levéltár, Fragment 50.

II. köt. 229 f. = Lukács evangéliuma 5–17. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Inc. 198.

Ebből a csoportból kilencedik a váci töredék, s ezzel a B42 pergamen nyomtatványból Magyarországon négy töredék található.¹²

A Gutenberg-fragmentum őrzőkönyve Pázmány Péter *Acta et decreta* című kiadványa, amelyet 1629-ben nyomtattak Pozsonyban:

Jelzete: VEK 705.125

¹⁰ WHITE, Eric Marshall, *The Gutenberg Bibles that Survive as Binder's Waste* = WAGNER, Bettina, REED, Marcia, *Early Printed Books as Material Objects, Proceedings of the Conference Organized by the Ifla Rare Books and Manuscripts Section Munich, 19–21 August 2009*, De Gruyter Sur, 2010, 21–35. Lásd még uő, *Long Lost Leaves from Gutenberg's Mons-Trier II Bible = Gutenberg Jahrbuch*, 2002, 77, 19–36.

¹¹ WHITE, Eric Marshall, *Editio princeps. A history of the Gutenberg Bible*, Turnhout, Brepols Publishers, 2017, 285–287, 324–325.

¹² A GW 4201-ben (<https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>, legújabb frissítése: 2019. május 7.) az összesen 128 példány és töredék között már fel van tüntetve a váci fragmentum, valamint a további három magyarországi pergamentörödéke is.

Acta et decreta synodi dioecesanæ Strigoniensis, autoritate illustrissimi ac reverendissimi domini Petri Pazmany archiepiscopi Strigoniensis, celebrata Tyrnaviæ anno Domini MDCXXIX. die IV. Octobris et sequentibus. Jussu ejusdem illustrissimi archiepiscopi pro commoditate parochorum typis edita. Posenii MDCXXIX in aede archiepiscopali [typ. Societatis Jesu].

A–T⁴ V² = [2] + 152 + [2] pag. – 4°

RMNY 1448

Címlapon bejegyzés: *Hodie [Caesar] – Cras nihil*.¹³

Poss. a címlapon: *Ex libris Nobilis Stephani Károly Anno 1643*.

Feltételezhetően a B42-es fol. legalább a második kötés az *Acta et decreta* példányán, mivel a margináliákat kötéskor megvagták (pl. 84., 101. p.).

Kötése a Gutenberg B42-es 310. f. membr. volt, amelyet 2013-as restauráláskor lebontottak, s helyette ennek a pergamenfóliónak a másolatát helyezték vissza.

A Pázmány-kötet további ritkaságot is tartalmaz, nevezetesen a kötéstáblából kibontott makulatúra, egy fóliótöredék, amelynek tipográfiai sajátosságai alapján Vízkeletyné Ecsedy Judit¹⁴ megállapította, hogy Farkas Imre csepregi nyomdájának betűkészletével nyomtatták,¹⁵ s nem más, mint amit Szabó Károly feltételezett az RMK I 737. szám alatt: *Evangeliumok és epistolák*, Csepreg 1643¹⁶ G és H ívének fragmentuma. Ebből a nyomtatványból eddig egyetlenegy példány vagy töredéket sem ismertünk. Az 1643-as *Evangeliumok* a csepregi evangélikus nyomda utolsó munkái közé tartozik, mivel ebben az évben megszűnt. Ennek oka, hogy Nádasdy Pál katolizált, s már nem támogatta uradalma területén az evangélikus egyházat, többek között a csepregi evangélikus nyomdát sem. A kötéstáblából kibontott makulatúra tehát megerősíti a possessorbejegyzésben megadott időpontot a kötés idejének, azaz 1643-at.

Levéltári közvetlen forrás ugyan nem támasztja alá, de joggal feltételezhetjük, hogy Althann Mihály Frigyes püspök adományának köszönhető, hogy egyfelől Gutenberg B42-jének egyik fóliója, másfelől egy eddig feltételezett 17. századi magyar nyelvű nyomtatvány egyetlenegy töredéke fennmaradt a Váci Egyházmegyei Könyvtárban.

A fentiek alapján szükséges mind a CIH, mind az RMNy módosítása.

¹³ Vö. *Hodie Caesar cras nihil*. Ez utalhat az 1643. évi csepregi változásokra, többek között ekkor szűnt meg a nyomda is, amikor Nádasdy katolizált, s a csepregi evangélikus gyülekezetet már nem támogatta.

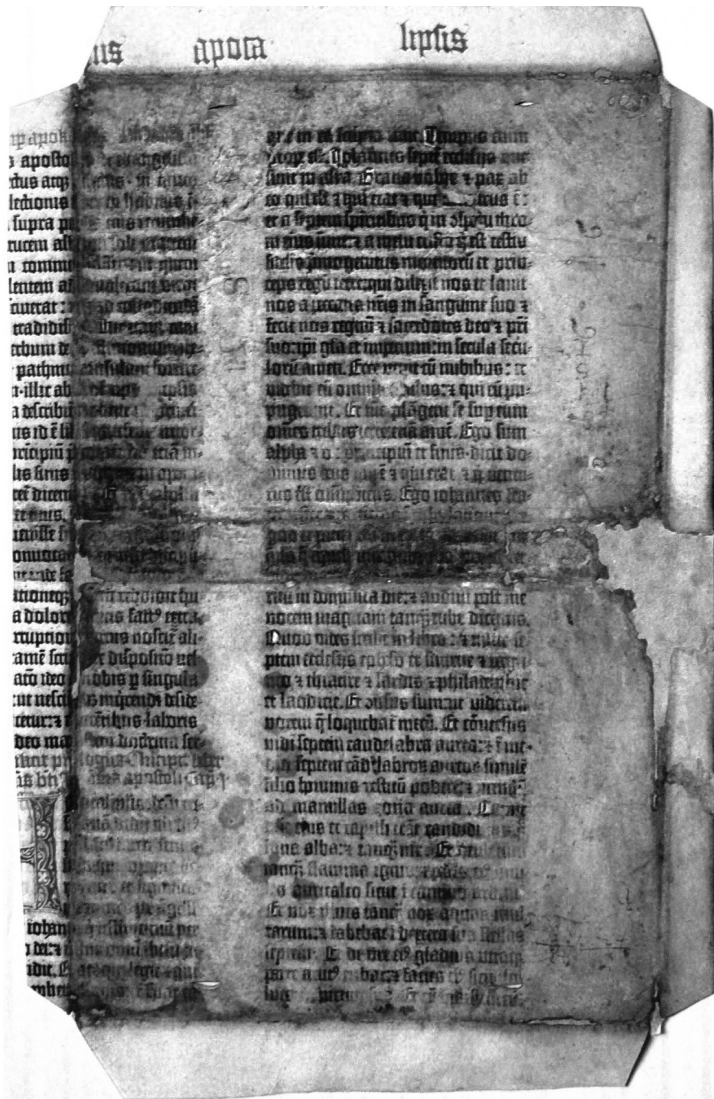
¹⁴ Itt mondok köszönetet Vízkeletyné Ecsedy Juditnak a töredék meghatározásáért, valamint Pojjákné Vásárhelyi Juditnak az útmutató segítségével.

¹⁵ Lásd a csepregi nyomdához SOLTÉSZ Zoltánné, *A csepregi Farkas-nyomda ismeretlen kalendáriuma és Árgirus-kiadása* = *Magyar Könyvszemle*, 100(1984), 224–233; ZÁTONYI Sándor, *Könyvnyomda Csepregen a XVII. század első felében* = *Vasi Szemle*, 17(1963), 2, 85–90.

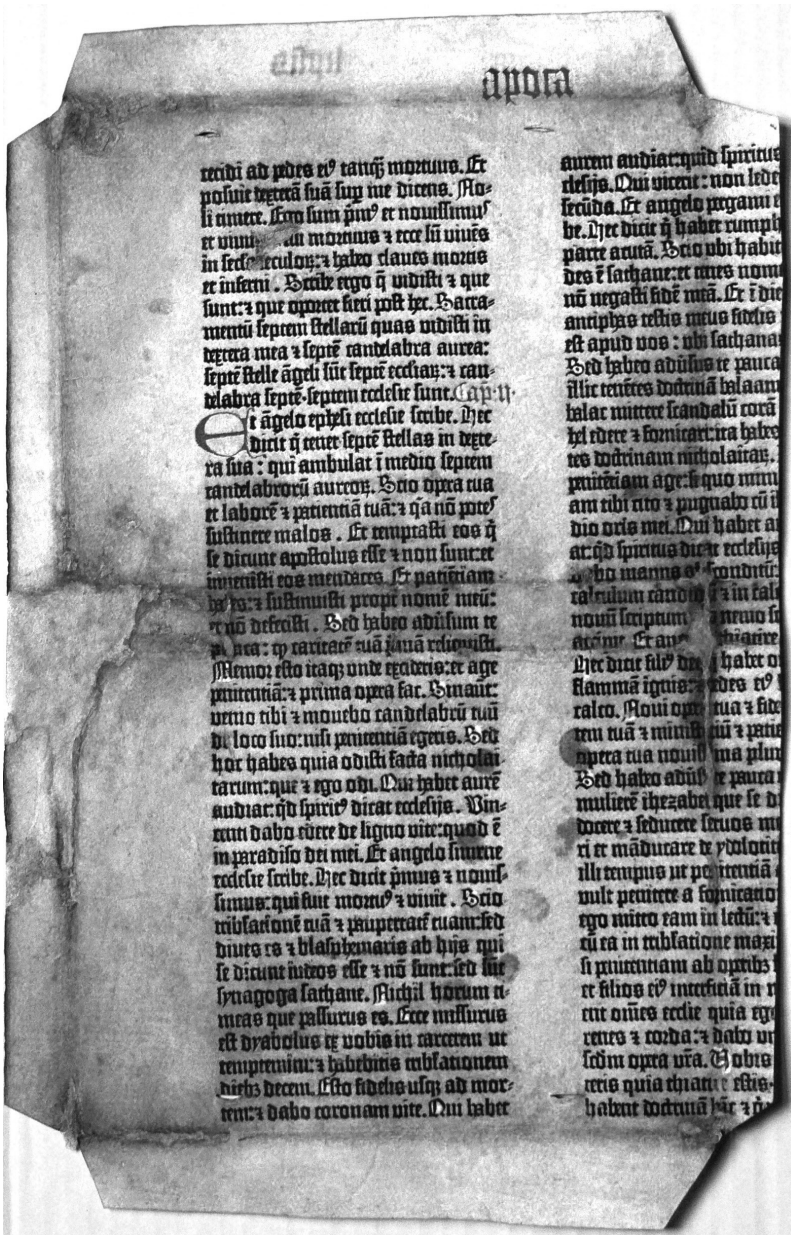
¹⁶ RMNy 1989, RMK I 737.

2. ábra. Az őrző könyv címlapja (VEK 705.125)

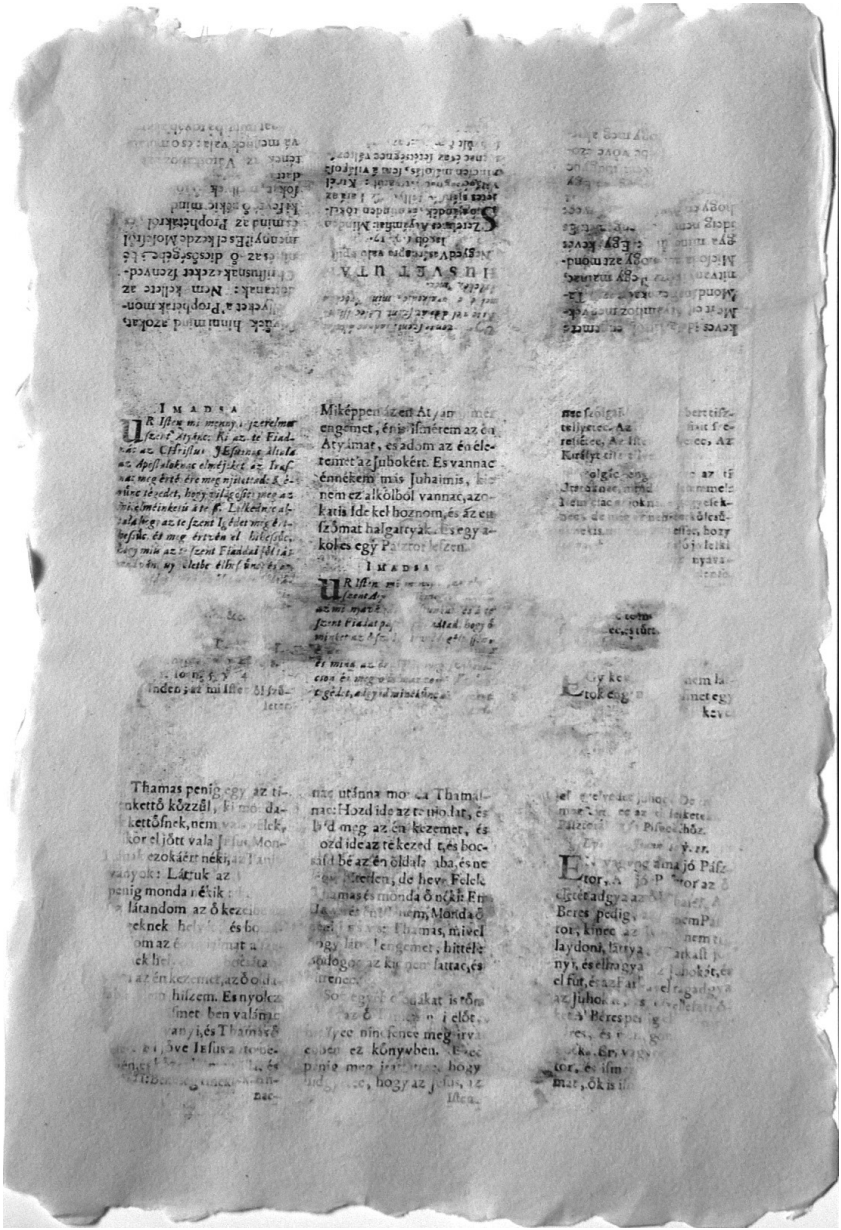
3. ábra. Gutenberg-Biblia, Mainz, 1456. 310. fol. 2. tom. r.

4. ábra. Gutenberg-Biblia, Mainz, 1456. 310. fol. 2. tom. r.

5. ábra. Evangeliumok és epistolák, Csepreg, 1643 (VEK 705.125/Mac.)

6. ábra. Evangéliumok és epistolák, Csepreg, 1643 (VEK 705.125/Mac.)

Boros, István

Les débuts de la bibliothèque du séminaire de Vác et le fragment Gutenberg

Le séminaire de Vác, nommé après Saint Charles Borromée et sa bibliothèque furent fondées par la donation de livres fournie par l'évêque Michel Frédéric Althann (1718–1734). La liste exhaustive des documents est fournie par le *Regestum* daté du 1er décembre 1719 : il s'agit de 17 ouvrages en 20 volumes. Le plus important des livres en question est sans doute l'*Acta et decreta Synodi Diocesanæ Strigoniensis* de Péter Pázmány (1629).

L'exemplaire de cet *Acta et decretum* qui appartient aujourd'hui à la collection de la Bibliothèque Diocésaine de Vác est sans doute identique à celui qui figure dans le *Regestum*, puisque c'est le seul qui ait été imprimé avant 1719. La reliure de l'exemplaire en question est une feuille de la Bible de 42 lignes de Gutenberg, imprimée sur parchemin. A l'en croire la note – datée de 1643 – qu'on peut lire sur la reliure, le propriétaire du livre a été un certain István Károly. La feuille en parchemin fut attaché à l'exemplaire de l'*Acta et decretum* entre 1629 et 1643, selon toute probabilité à Sopron ou dans les environs de la ville.

La maculature dégagée de la couverture est un fragment imprimé dans l'imprimerie d'Imre Farkas, à Csepreg. Károly Szabó (RMK I, 737) avait raison : il s'agit d'un fragment provenant des feuilles G et H des *Evangeliumok és epistolák* (Csepreg 1643). Jusqu'à aujourd'hui, aucun exemplaire ou fragment n'était connu de cette édition. Les *Evangelies* de 1643 sont parmi les derniers ouvrages qu'a produits l'imprimerie luthérien de Csepreg, puisque l'officine a été supprimée cette même année.

Keywords: 17th century, Early printed book, Gutenberg Bible, ancient Hungarian books, printing-office in Csepreg, Diocese of Vác (Hungary).